

Kultura afektiboaren arkitektura

Ula Iruretagoiena Busturia

Arkitektoa eta UPV/EHUko Arkitektura Saileko irakaslea

Maitasuna eta arkitektura?

Arkitekto lagunei maitasuna eta arkitektura lotzeko aukeren inguruan galdetuta, gehienek harridura azaltzen dute, irudimen eta asmakizun handiko ariketa baten aurrean jarriko banitu bezala. Gaia lehen aldiz planteatzen denean, maitasunak –indibiduoaren barne-sentipen intentsoa– eta arkitekturak –espazioaren pentsamendu eta materializazioa– izaera dibergenteak dituztela ematen du –lehenak barneranzko zentzua du eta bigarrenak kanporanzkoa–, kamustu ezinezko esparruak direla, alegia.

Baina lotura zailtasun hori arkitekturatik soilik ez, maitasunaren politikari ekiten zaionean espazioak interes eskasa sustatzen du, eztabaida eta gogoetari gutxi eskaintzeko duela sinistuta eta hausnarketa-esparru diziplinariotzat joz. Ziurrenik espaziora jauzia emateak izan duen atzerapenaren arrazoia da maitasunaren inguruko deseraikitze-prozesuak hasia behar zuela aurretiaz. Ematen du, hortaz, iritsi dela sekula agurtu gabeko familiak elkar ezagutzeko momentua. Datozen lerroek orain arte agertutako lotura ezintasuna zirriboratu nahi dute, eta arkitektura diziplinaren zalantzei argibide eman nahi diete, bata eta bestearen artean korapilatu daitezkeen zeharbidetuek, elkargune eta gurutzaketa posibleak bilatuz edota sortuz.

Maitasunaren hausnarketa arkitekturan analisi-kategoria berria dela esaten ausartuko nintzateke. Gaiaren inguruan aurki daitezkeen hausnarketa eta testu eskasiagatik, euskarri teorikorik ezean, jarraian aurkituko duzuna intuizio ariketa bat da, idazten duenaren unibertsitate-irakasle eta arkitekto esperientziatik eta emakume roletik eratorritako gogoeta eta ondorioztatze pertsonal bat delako. Espazioaren eraikuntza sensibilitatetik maitasunaren politikari zein ekarpen egin dakioken eta espazioaren ikerketaren potentzialitatea baliolan jartzea izan dira testu honen motibazio nagusiak, eta, horretarako, arkitekto baten begiradatik gaiak nola eta non interpelatzen duen, zer mugitzen duen, nora eramaten gaituen, zein egiturarekin egiten duen talka, zer jartzen duen kolokan galderen emaitza da, argitasun-zantzu eta zalantza askoren emaitza-bilduma.

Pentsamendu kritiko arkitektonikoan maitasunari ez zaio eskaini sexualitateari eta generoari eman zaion interesik, haragiaren politikan hutsune nabarmena argitan jartzen duena. Genero ikuspegi feministak bizitza eta pertsona aldarrikatu ditu espazioaren eraikuntzarako, gorputzen behar eta izaera aniztasun, pluralitate eta dibertsitatea aldarrikatuz. Begirada horrek suposatzen duen gerturatze berritzailea ulertzeko, beharrezkoa da esatea arkitekturaren manifestu modernoak gorputz unibertsala eta bizimodu homogeneousatu bat asmatu eta eraiki behar izan duela espazioari 'arrazoizko' ergonomia, neurria eta antolaketa emateko helburuarekin. Ikuspegi feministak salatzen duena da eraikitze modu horrek bazterketa eta menderakuntza egoera aunitz ekartzen dituela eta espazioari forma emateko begirada mugatuegia eta sinplifikatuegia dela. Arkitekturaren oinarriak zehazterakoan gizonezkoek agindu dutenez –klase sozial altuko eta zuriek, gainera–, eta bestelako begirada eta sensibilitateak entzun eta kontsultatu ez direnez, gorputz eta bizimoduen hausnarketan gabezia eta hutsunea dago. Horrek ekarri du espazioaren forma eta antolaketa botere- eta kontrol-gune izatea, edo, beste modu batean esanda, politikarako aztergai kritiko bilakatzea.

Sexualitatea, gorputzaren aferari lotutako ikerketa-lerroa, genero ikuspegiaren funts beretik elikatzen da, gorputza bote-re-harreman eta bazterketa eremua delako salaketaren baitan mugituz. Arkitekturatik sexualitatea aztertu denean, sexuaren praktikorako espazioak nolakoak diren eta sexuaren praktikoraren ulerketa mugatuak espazioaren pentsamenduan dituen ondorioak azalera dira. Sexuak gizentasunaren eraikuntzan duen berebiziko balioagatik eta judutar-kristautasunaren errotutako gizartean izan duen zikintasun eta gaiztakeria izaeragatik, sexu-praktikorako diseinatutako espazioak fantasia sexual eta plazer maskulino hegemonikoen adierazle dira.¹

Alor horietan aurrerapen eta ekarpen emankorrak gertatu diren arren,² oraindik ere haragiaren politikak arkitektura diziplinan gerturatze berria eta marjinala izaten jarraitzen du. Zuzentasun politikoaren diskurtso hutsaletik genero ikuspegiaren problematika hala moduz onartzen den arren, ezer gutxi aldatzeko balio izan du. Euskal unibertsitatean, adibidez, begirada berritzaile horrek sektoriala izaten jarraitzen du, eta ez du arkitekturako hezkuntzan eraldaketa iraultzailerik suposatu, ez eta hausnarketa sakonik eragin ere. Egoera hori egitura baten euskarriak ezbaian jartzeak eragiten dituen erresistentzien azalerapena besterik ez da.

Sexuak eta maitasunak binomio bat osatzen dutela onarpen zabala duenez, sexu eta desira espazioen lanketa kritikoek maitasunaren gaia ere abordatzen dutela esan zitekeen, baina testu honek maitasunaren ideologian tematzeko gogoia du. Horrek esan nahi du, sexua baino gehiago, indibiduen arteko harreman afektibo moduek –sexualak izan edo ez– arkitektura nola baldintzatzen duten ikertu nahi dela –bi

Pentsamendu kritiko arkitektonikoan maitasunari ez zaio eskaini sexualitateari eta generoari eman zaien interesik, haragiaren politikan hutsune nabarmena argitan jartzen duena

ikuspegietatik: arkitekturaren egiletik eta erabiltzaile papere-
tik-. Maitasunak genero ikuspegi eta sexualitatearekin aman-
komunean du gorputzaren beharrei arreta jartzen diela eta
gorputz ezberdinkeriak espazioaren forma eta antolaketa nola
egituratzen duen eta zein ondorio dituen aztertzeko helburua
duela. Maitasunak dakarren berritasuna da gizakiok konpar-
titzen dugun sentipen unibertsal bat dela eta maitasun ideia
jakin bat gailentzen dela –eraikuntza kultural baten emaitza
dela, alegia-. Maitasuna intimitateari eta gure erraiekin kon-
taktuan den eremu bati lotuta dago; maitasunera iristeko, gil-
tzapeturik dagoen eta irekitzeko baimena eskatu behar den
ate bat zabaltzeak suposatzen duen mugimendua egin behar
da. Espazio baten eraikuntzan harreman afektiboak inplika-
turik direnean, karga emozionala duten eta zaurgarri agertzen
gaituzten egoerak lan-material bilakatzen dira.

Arkitektura diziplinak maitasunari tarterik dedikatu ez
izanak badu esplikaziorik. Humanitate, arte eta teknikota-
sunaren erdibidean gelditzen den diziplina izanik, erosoago
murgiltzen da objektibatu daitezkeen eta neurgarriak diren
gaietan, eta maitasuna ‘material sentisibleegia’ da, funtzio-
namendu bat zehaztearekin edo uraren ibilbidea ekiditeko
egin beharreko operazioarekin alderatzen badugu behintzat.
Arkitekturari dagozkion arazoan artean daude argiaren sarbi-
dea zehaztea, espazioen arteko harreman bisualak antolatzea,
eraikuntza materialen hautaketa egitea; maitasuna zeregi-
netatik at gelditzeak pertsonalegia delako eta ukigarritasun
maila txikiegia duelako argudioari erantzuten dio. Baina
susmoa dut kanporatzearen muinean dagoela diseinatzailea
bere emozio eta esperientzia intimoekin aritzeko deseroso-
tasunaren ezkututzea. Maitasunarekiko eraikitako distantzia
hori gaiak diseinatzailearen gain izan dezakeen interpelazioa-
ren aurrean babes gisa eta besteekin maitasunaz lasaitasunez
mintzatzeko zailtasun bezala irakur daiteke.

Arkitekturak, tradizioz gizonen menderatutako dizipli-
na izanik, maitasuna gai femeninoegia kontsideratzen du
seguruenik –femenino adjektiboaren konnotazio negatibo

guztiekin-, eta ukatze horrekin batera arkitektura serioagoa eta goratuagoa egiten dela sinisten da, bertikalagoa, alegia. Maitasunaren gaiarekin bakarrik ez, antropologiak, soziologiak eta filosofiak espazioa arakatzen dutenean, arkitekturaren rol teknikoa ezbaian jartzen dute, hormigoi armatuzko paretaren eraikuntzak memoria, identitate, botere-harremnan eta balioztapen kulturalekin dituen harremanak agerian utziz. Diziplina arkitektonikoa erasotua sentitzen da nolabait, transbertsalitateak arkitektoaren erabakitze esparrua murriztea eragiten du (beste diziplinen begirada jasotzea muga bezala irakurtzen delako, aberastea ikusi beharrean). Arrakaladura horiek arkitektoaren lanak politika egitearekin duen harremana berrestera datoz.

Arkitektura, politikarako tresna

Egitura, forma, kolore eta ehundura jakin bat duen eraikuntzak arkitektura bat duela diogunean, ukigarria den espazio fisikoaren atzetik murgiltzen diren logika, mekanismo eta pentsamenduez ari gara. Espazio baten eraikuntza erabaki sorta askoren zertze bat da, eta erabaki multzoak pertsonen bizimoduari espazioa emango dion errealitate materiala ulertereko eta eraikitzeko modu jakin bat deskribatzen du. Hiri baten antolaketan, adibidez, zentroa enparantza, udaletxe eta eliza batek osatzeak –Europako Erdi Aroko erdigune gehienetan bezalaxe– irakurketa bat du, eta zentroa bankuen bulegoetarako haizeorratzek osatzeak –AEBetako eta Kanadako *downtown* gehienetan bezala– beste bat. Erabaki arkitektonikoetan alderdi tekniko eta funtzionalak inplikaturik dira –hirigintza eta eraikuntzako tekniken arabera–, baina badira beste erabaki batzuk hautazko lengoia estetikoa eta ideologikoaren arabera egindakoak direnak. Erabakiak ez dira arkitekto baten eskutik soilik eratortzen, beste eragile askok parte hartzen dutelako kasuaren arabera –politikariek, inbertsoreek, partzela edo higiezinaren jabeek–. Espazioaren forma ez dela inozentea esan nahi da. Horregatik, arkitektura

artefaktu kultural bat dela esaten dugunean, gizartea bizi deneko testuinguru materiala garai bakoitzean gizartearen balioekin eraikitzen dela eta balio eta egiteko moduek kultura bat deskribatzen dutela baieztatu nahi da. Esaterako, gaur eguneko edozein hiri globalizatutan auzo berriak zentroetan eraikitzen direnean edota kale bat frankiziek hartzen dutenean suertatzen den higiezin-eragiketa ekonomikoak ondare arkitektonikoan eta ehundura sozialean eragiten duen sarraskian, kapitalaren itzala sumatzen da, XX. eta XXI. mendeko eraikuntza harrapakariaren seinale historiko direnak.

Gizartearen bizimoduari forma emateko erabakietan arkitektura inplikaturik dagoenez, automatikoki baieztatu dezakegu arkitektura egitea politika egitea dela. Non bizi, zer zerekin erlazionatu eta zer zerekin banatu, nondik sartu, non debekatzen den sarbidea, zer egin ikusgai eta zer ezkutatu, zer eta nondik den zeharkagarria, zein leku lehenesten den eta zein jartzen den bestearen zerbitzupean, zertan dirua inbertitu, non jarri interes berezia, zein erabilerari ematen zaion azalera gehien, zerk osatzen duen zentro bat, nola hierarkizatzen diren espazioak... Errealitate materialaren eta gizartearen

Garai historiko eta kultural bakoitzean gizartearen pentsamoldearen gauzatzea eta konkretizazioa da arkitektura: nolakotasun baten adierazle fisikoa

antolaketa eta bizimoduarekin lotutako galdera horiek arkitekturaren bidez definitzen dira, erabaki guztiekin forma eta egitura bat erdiesten delarik. Arkitektura, eraikuntza sozial eta kulturala izateaz gain, testuala dela esaten da, erabakien espazioratzea irakurgarria eta interpretagarria delako denon begietara. Arkitekturaren izaera ikusgarria eta publikoa as-

kotan erabili izan da sinbolismoz josteko; horren argibide, enparantza baten zentroan eta kale guztien bukaera-fo- kuan agintari baten eskultura kokatzeko erabakian dagoen adierazkortasuna.

Garai historiko eta kultural bakoitzean gizartearen pentsamoldearen gauzatzea eta konkretizazioa da arkitektura: nolakotasun baten adierazle fisikoa. Horrek arkitekturari interes boteretsua eskaintzen dio, froga-agiri bezala funtziona deza-keelako. Hau da, ebidentzia-gorputza da, aztarna bat, arrasto bat.³ Pentsamendu, bizimodu eta patroi kulturalen adierazle den espazioa, denboran zehar mantentzen denez –eraldaketak jaso ditzakeen arren–, arkeologia-erakusle gisa ere balio lezake. Arkitektura, botere gertakizunak, bazterketa egoerak eta biolentzia-guneak salatzeko bidea izan daitekeen bezala, errealitatea eraldatzeko tresna gisa balia genezake. Hau da, tresna politikoa izan daiteke bi norabidetan: froga eta argi-bide gisa eta aldaketarako bide moduan.

Maitasuna arkitekturaren begiralekutik

Maitasuna definitzeko, Mari Luz Esteban Galarzaren kontzeptualizaziora joko dut,⁴ maitasuna zer den azaltzeko erabil daitezkeen aukera ezberdin guztien artean Estebanena erabilgarriena zaigulako arkitekturarekin harilkatzeko helbururako. Maitasuna, lehenik eta behin, emozio bat da; indibiduoak sentitzen duen lotura intentsoa zerbaitekiko/norbaitekiko. Oso emozio berezia, bizipen intentso gisa jasotzen baita, eta harremantzeko esperientziaren motor dena. Baina emozio indibidual hori pentsamendu batekin loturan ere bada, maitasunak zer izan behar duelako aurreiritziarekin batera sentitzen dugulako emozioa, maitasuna zer izan behar delako idealizazio eta itxaropenaren eraginpean. Eta, azkenik, maitasuna akzioa ere bada, emozioaren eta pentsamenduaren nahasketa gauzak eragiteko energia delako.

Maitasunaren definizioko hiru aspektuak –emozioa, pentsamendua, akzioa– arkitekturaren ere identifika ditzakegu. Espazio baten eraikuntza akzio bat da, aurreratu bezala, pentsamendu jakin baten emaitzaren gauzatze fisikoa. Eraikuntza oro aurreiritzi eta ohituren nahasketarekin eragindako emaitza da, maitasunaren ulerkeran eta praktikan gertatzen

den bezala. Eta espazio fisikoa esperimentatu, bizi eta sentitu egiten denez, emozioa nahasirik dagoen ulerpen bat da. Espazioaren akzioan gaudenean, bizipena ulertze eta sentitzearen egoera bat da. Arkitekturak martxan jartzen duen maitasuna sentikortasun bat da gure gorputz eta testuinguru inguratzaile ukigarriaren artean. Pertsonen arteko maitasunak sortzen dituen emozioen intentsitatearekin alderatzerik ez dagoen arren, espazio jakin bat –etxe bat, kale bat– harreman afektiboaren sortzailea dela baieztatzea ulerkorra da edonorentzat.

Arkitekturak maitasunaren beste gerturatze bat eskaintzen du: norbanakoek objektuekin eta eraikitako inguruekin ezartzen duten lotura afektiboa. Eraikitako ingurunea zentzu zabalean ulertu behar da, gure etxeko gelak, auzoko parkeak edo itsas bazterrak osaturik, baina baita gelako armairu edo koaderno batek ere, azken bi horiek arkitekturaren esparrutik aldentzen diren arren. Norbaitek pentsatu eta eraikitakoa izan den tokiarekin maitemintzearen sentsazioaz ari gara. Baina, pertsonekin gertatzen den bezala, lotura ez da zuzenean hormigoiarekin edo adreilu margotuarekin gertatzen, hormigoia horren ezaugarriak baimendu dituen egoera eta gertakizunekin lotzen gaituen sentsazio goxoarekin baizik. Harreman afektibo horiek, txikitako logelak eta sagarrondo zelaiaren paisaiaren memoriak norbanakoaren nortasunaren eraikitzaile dira. Zaila da bereizten nork nori eragiten dion lehenik, ea gu garen lekuarekiko lotura ezartzen dugunok edo lekuak gu egiten gaituen.

Ingurunearekiko harreman afektiboaren eraikuntzan, gorputzak, objektuak, niak, guak, orainak eta iraganak nahasirik eragiten dute elkarrekin. ‘Ni’-aren (*self* ingelesez) eta ingurunearen artean bereiztasunik gabe jarraitutasun/*continuum* afektibo bat eraikitzen da, zeinak ez duen maitasun ideologiak eraiki duen maitasun hierarkiarik ezagutzen. Espazioarekiko harreman afektiboek bikote-maitasun, ama-maitasun biologiko eta ama-maitasun senezko, lagun-maitasun sailkapena eta hierarkia gainditzen dute. Niaren eraikitzaile diren afektu horiek beste afektu kategoria batzuk ezartzen dituzte;

horra hor arkitekturak maitasunaren azterketari eskain diezaiokeen abiapuntu aberasgarria. Eta, alderantziz, harreman afektiboen bitartezko begiradak arkitekturari eskaintzen dio espazio publiko eta pribatuaren sailkapen klasikoarekin puskatzea. Maitasuna eta arkitektura bikoteak badu zer eskaini, orain arte oharkabean igaro den arren.

Etxea eta kalea: maitasun ideologiaren espazioratzea

Orain arte norbanakoak ingurune fisiko batekin garatu ditzakeen lotura afektiboez jardun bagara, jarraian, maitatzeko ahalmen horrek espazioak eraikitzeke garaian nola eragin duen eta nola erabilia izan den azaltzera goaz. Espazioaren eraikuntza kulturala eta politikoa dela esan badugu, ezinbestean eta ondorioz, maitasunaren ideologiak eraginen bat izango du arkitektura egiteko unean. Arkitekturaren ikuspegitik berresten da maitasuna politikoa dela, maitasunaren ideologia arkitekturaz baliatu delako gizartearen bizilekuak eta harreman-testuinguruak pentsatu eta eraikitzeke garaian. Maitasunaren ideologia familian oinarrituriko maitasun-eredua da, bikote-maitasunari lehen mailako papera eskaintzen diena eta maitasuna ugalketaren akzioari lotuta azaltzen duena.

Maitasunaren ikertzaileek argitaratu dute maitasunaren afera ez dela gai indibidual bat, eta maitatzeko moduetan gizartearen antolaketak eragin handia duela.⁵ Kapitalismoaren, arkitekturaren eta maitasunaren arteko loturak agerian gelditzen dira, adibidez, bikote askok banatzeko garaian bizi duten ezintasunean, etxebizitzaren alokairu eta salmenta-prezio

Arkitekturaren ikuspegitik berresten da maitasuna politikoa dela, maitasunaren ideologia arkitekturaz baliatu delako gizartearen bizilekuak eta harreman-testuinguruak pentsatu eta eraikitzean

altuak direla-eta, eta etxebizitza bakar batean bi nukleo berri sortzeko zailtasunagatik⁶ –elkarbizitza haustean komenigarriena ez bada ere, banaketa prozesua errazteko bidea izan liteke–. Prekaritatea eta etxebizitzaren antolaketa fisikoa muga bat da bikote-maitasunaren elkarbizitza espazioa berregin behar den unean.

Arkitekturak gure maitatzeko modua nola baldintzatu duen desestaltzea dagokigu testu honetan. Familiaren maitasun ereduak –maitasun mota hegemonikoa– etxea eta kalea nola bideratu dituen adierazteko, Bigarren Mundu Gerraren ostean AEBek lurraldea berpizteko hartutako estrategia adibide esanguratsua da. Agintariak etorkizun itxaropentsua irudikatzeko eginbeharrean ziren, eta horretarako familia gorapatzea erabaki zuten arkitektura eta hirigintzaren laguntzaz. Publizitate kanpainaren irudia familia heterosexuak osatzen zuen, eta eszena idilikoa aldirietan kokaturik zegoen, etxe isolatu batean, lorategitxo pribatu batez inguraturik. Irudi boteretsu horri deitu zaio ‘amerikar ametsa’, eta egungo AEBetako gizartearen bizi-zentzua arautzen jarraitzen duela esango nuke. Maitasunaz eta arkitekturaz egindako irudi horren mezuan, bizitzaren arrakasta profesional eta pertsonalak ez du sare afektibo baten eraikuntzarekin loturarik, bikote-harremanarekin eta familiarekin baizik. Eta irudi horren fikzioak gurean ere eraginik baduela esango nuke –egoera horri arkitektura erromantikoa deituko diot, aurrerago sakonduko dudana–, nahiz eta estatu-antolaketa-rako estrategia moduan erabilia izan dela baieztatzeko datu-rik ez dugun. Gure etxebizitzetan familiaren irudikapenaren itzala nabaria bada ere, emakumeek familiaren kudeaketan duten paperagatik eta zaintza-lan horiek estatu-ekonomian lekurik ez okupatzeagatik,⁷ gure herri eta auzoetan ezin da familiaren bizimodu-antolaketa-rik atzeman.

Azpiatalaren izenburuak zehazten duen gaiari aurre egiteko (maitasun ideologiaren espazioratzea), lengoia amankomun bat sortzea beharrezkoa da. Horretarako arkitektura-arketipo bi erabiliko ditut: etxea eta kalea. Hitz generiko horiek ez dute

arkitektura-forma edo arkitektura-estilo bat definitzen, bai-
zik eta arkitekturak sorraraz ditzakeen harreman afektibo bi.

Etxea intimitatearen arkitektura da –sinbolikoki eta fisi-
koki–, eta etxeak nolakotasun afektibo bat eraikitzen du;
gertukoekin konpartitzen dugun espazioa, maite dugunekin
elkarbizitza gauzatzeko tokia da, eta niaren eraikuntza afek-
tiboan oso funtsezkoa den espazioa.

Norbanako bakoitzak etxea hala moduz atonduko du eta
estetika propioa eskainiko dio, indibiduoaren-identitate erai-
kuntzaren parte bezala irakurriz. Etxearen espazioan, nor-
banakoaren benetakoa den izaera garatzen da, bestelako
espazioetan eraiki dugun zuzentasun politikorik gabekoa
–horregatik, etxea biolentzia espazio nagusietako bat da,
eta feminizidioaren gotorleku–. Etxearekin esan nahi da,
finean, gure zikinkerien gordailu eta gure pribatutasunaren
zaintzaile den espazioa dela.

Kaleak, aldiz, gutasunaren arkitekturari egiten dio errefe-
rentzia. Ez dadila espazio publikoarekin nahasi, definizioaren
jatorriak ez baitu jabegoarekin erlaziorik. Etxearen espazioak
elkarbizitzaren bitartez afektua sortzen duen moduan, ka-
learen afektua identitatearekin harremantzen da. Kalearen
harreman afektiboan kidetza sentsazio indartsua dago, baina
ez dago elkarbizitzan egoten den intimitate-mailarik. Afek-
tuaren jatorria ingurua eta testuinguru bera maitatzetik dator,
nahiz eta maitatzeko modua ezberdina eta askotarikoa izan.
Memoria kolektiboarekin eta norbanakoaren sustrai iden-
titarioekin harremanetan jartzeak sorrarazten duen lotura
afektiboa litzateke kalearekin esan nahi dudana.

Ekialdeko kulturari lurrarekin identifika dezakegu afektu
mota hori, lur zati berarekin harremantzen gareneko loturak
sortzen baitu; horregatik, lurraldeari loturiko nolakotasu-
nean, lurraldetasuna dei dakiok. Afektu horren eraikuntzan,
ezaugarri fisikoek ezaugarri immaterialek adina garrantzi du-
te. Inguru naturalarekiko eta paisaiarekiko agertu ohi dugun
begirada erromantikoa afektu mota horrekin harremanetan
dela aurreratuko nuke.

Arkitekturaren bereizgarria da gure sinismen eta erresistentzien ispilu eta isla dela. Norbanakoaren joera naturalak agerian gelditzen dira, itxurakeriari eta manipulazioari espazioa ezinduz

Etxe eta kalearekiko lotura afektiboak berez eraikitzen ditugu eta eraikitzen gaituzte, eta ibilbide pertsonalean gertatzen diren aldaketa-fase askotan presentzia hartzen dute –espazioratzen dira– arkitektura eta maitasuna inplikaturik daudenean. Esaterako: bizileku emantzipazioa burutzen dugunean, egitura afektiboarentzat bizikidetzako espazioak sortzeko garaian, egitura afektiboak desegiteko momentuan, zaintza lanen kudeaketak eskatzen dituen espazio aldaketak, ibilbide profesional zein pertsonalei sorrera emateko espazio beharrak...

Bizitzako une klabeetan arkitekturara gerturatzen gara, espazioen gaineko erabakiak hartzeko erantzukizunera gerturatzen garelako. Bizilekua erabakitzeko unean, adibidez, hirigintzako esparruetan murgildu ohi gara: ingurune hiritartua nahi ote dugun herritarraren aurrean, mugikortasun aukerak baloratzean, natura eta landareriaren gertutasuna baloratzean, espazio publikoen kalitateaz gogoeta egiterakoan, auzoaren dentsitatearen eraginak aztertzean... Etxearen banaketarekin hartzen diren beste hainbat erabakitan ere arkitekturaren gaiekin aritzen gara: zenbat logelatako etxean bizi nahi dugun, gonbidatuei ostatu emateko espazioa erreserbatu nahi dugun, zaintza gauzatzeko espazioak nahi ditugun, sozializazioak zein paper jokatu duen edo gure intimitatea nola babestuko dugun kanpoaldetik. Erabaki horiek hartzeko garaian, etxearekin eta kalearekin dugun harreman afektiboaren ulermenak eragin handia izango du.

Barneraturik ditugun maitatzeko moduek –jabetze maila eskasarekin gehienetan– etxeak eta kaleak eraiki dituzte. Arkitekturaren bereizgarria da gure sinismen eta erresistentzien

ispilu eta isla dela. Norbanakoaren joera naturalak agerian gelditzen dira, itxurakeriari eta manipulazioari espazioa ezinduz. Biluztasun afektibo eta emozionala gertatzen da, gehiengoarentzat espazioa hizkuntza arrotza delako. Etxearen arkitekturaren nabarmena da maitasunaren ulerpen hegemonikoak –eta mugatuak– oraindik zeinen funtsezko papera duen. Maitasunaren teoriarik aurrerapauso handiak egin badira ere, ideien garapen intelektualaren eta teoriaren praktikaritzearen artean dislokazio handia dagoela azaltzen dute etxe eta kaleen espazioek, maitasun ideologiaren berrikuntzaren integrazio hastapenetan garelako. Etxearen eraikuntzarako hartzen diren erabaki espazialek, ezin diegu ihes egin gure balio eta ikuspegiari –indibidual eta kolektibo–, memoria materialari, espazioarekin lotutako bizipen eta esperientziei, ikasitako ohiturei, intolerantzia eta erresistentzietan, eta espaziora eramaten ditugu, filtrorik gabe. Horregatik, espazioaren eta maitasunaren arteko ikerketa-lerroak potentzialitate handia du, arretaz begiratzekoa.

Arkitekto bezala etxearen eraikuntzan aholkularitza-lanak egin izan ditudanean, intimitate-sarraila asko zeharkatzen ditut, espazioekiko hartutako erabakietan pertsonaren benetakotasunezko beldurrak eta sinismenak irakurri ahal izan ditudalarik, espazio-terapia ariketa bat bailitzan. Adibidez, etxearen leiho tamaina erabakitzeko egoera baten aurrean, leihoa kanpoaldearekiko babes bezala ikustea edo kanpoarekin harremanetzeko bide bezala irakurtzea intimitatearen ulerpen baten esanahitzat har dezakegu. Edota espazioaren eraldaketa lanetan diru-inbestitzea banatzerakoan alabaren logelari norberaren logelaren aurretik lehentasuna emateak seme-alaben maitasunaren hierarkiaz hitz egiten du. Egia dena da kale zein etxearen erabaki espazialek geroz eta presentzia handiagoa duela tentsio ekonomikoak, maitasunaren baldintza-mailaren balorazio-azterketa zailduz eta konplexuago bilakatuz.

Bestalde, maitatzen duguna nola zaintzen dugun adierazten dugu espazioan. Zer nolako maitalea, halako eraikuntza-izaera.

Maite dugunaren aurrean, jokamolde bat agertzen dugu, espazioaren antolaketan erabaki hauek daudelako jokoan: zein askatasun edo kontrol esparru utzi; zenbat aukera eskaini apropiaziorako eta kolaboraziorako; zenbateko babes, itxitasun edo irekitasun mailak sortu; zer arautu eta zer debekatu den; hierarkiak non eta nola ezarri; zein leku hartzen duen konfortak beste balioen aurrean. Galdera horien erantzuntan, harremantzeko moduak daude inplikaturik, nolako harremana ezartzen dugun maite dugunarekiko eta nola eragiten dugun harreman afektiboekin. Etsenplu sinplifikatu bat, esan nahi dena ulerker egiteko: maitasunaren zainketa biolentzia eta kontroletik ulertzen duenak espazioa arautzeko eta kontrolatzeko joera errepikatuko du, seguruenik.

Arkitektura erromantikoa

Arkitekturaren bidez, literaturarekin eta zinemarekin gertatu den bezala, maitasun ideologia betikotu dela eta maitasunari loturiko jokabide eta ohiturak naturalizatu direla esan dugu. Berdin dio zein eskalatan eragiten den, lurraldean, hirian edo etxean. Norbanakoak bizi izandako espazio eta estetika esperientziak pisu handia du, eta aurrekari sendo bezala funtzionatzen du arkitekturaren gaineko hausnarketarik egin ez duenarentzat. Normaltasunean den espazio-planteamenduak segurtasuna ematen du, eta horrela betikotzen dira ohiturak eta bizimoduak arkitekturaren bitartez. Bizi izandakoaren errepikapena joera nabaria da, baina baita etxearen eta kalearen inguruan sortu diren irudikapen ideal eta fikzionatuak. Maitasun ideologiak sortu duen maitasun erromantikoaren mekanismo berbera aurkitzen da arkitekturan, ondorio lotesle eta mugatzaile berdintsuekin.

Etxe idilikoaren iruditeriaren errelatua, berriz ere, ez da batters inozentea. Idealizazio horretan zorientasunaren eraikuntza bat dago –bikote-maitasunarekin estuki harremanetan–, kapitalarekin eta klasearekin inplikazio zuzenak dituen; baina testu honetan maitasun ideologiarekin loturikoetan

zentratuko naiz. Publizitate eta komunikazioen eragina oso indartsua da iruditeriaren eraikuntzan, eta agintzen duen etxe idealak familia egitura jarraitzen du fidelki.

Adibidez, tamaina handiko etxearen desioak bizitza mota bat eta maitasun eredu bat ezkututzen du. Etxea lanari eta produkzioari lotutako emaitza gisa erakusten da, lorpen guztien emaitza bat. Zenbat eta handiagoa, orduan eta arrakasta profesional handiagoa –diru irabazpide handiagoak, esan nahi da–. Eta bizitza pertsonalaren lorpenik goratuena –zorientasunaren izenean– bikote eta seme-alabekin osaturikoa da, maitasuna etxearen testuingurura mugatuta eta kontrolatuta. Etxe idilikoak (‘familia bakarreko’ hitzarekin definitzen denak) hesitutako berdegune batean izan ohi duen isolamendu izaerak bikote-maitasunetik kanpoko sare afektiboaren ahultzea dakar, gotorleku itxura duelako, kanpoaldetik babes-tua izan behar duelako eta formak ez duelako kooperaziora gonbidatzen. Gure kaleek etxearen intimotasuna eta kanpo gelditzen dena modu zurrun eta argian mugatzen dute, ez da tarte-espaziorik bestelako harreman-motak ahalbidetzeko –egoera fisikoak, metafora bat ez ezik, harreman afektiboan ulerpen bat islatzen du–. Eta, zer esanik ez, fikzio-irudi horietan ez dago bakarrik bizitzeko aukerarik.⁸

Etxearen idealizazioan, kalearen harreman afektiboek ere badute eraginik. Etxearekin identifikazio pertsonala egiten dugunean, oso ohikoa da oroitzen ditugun espazio domestikoen irudietara jotzea –gure arbasoek erabilitako material eta ehundurak gogora ekarriz, adibidez–, eta memoria hori estetika oso bat arautzera irits daiteke —itsusiaren eta politaren irizpideak–. Horregatik, gure gizartearen etxe hegemoniko erromantizatuan oso sustraiturik daude tximiniaren eta harriaren presentziaren gaineko desioak, konfortarekin baino identitate-afektiboekin lotura duten idealak –lurralde-tasunaren espazioratzearen agerbide izanik–. Etxe idilikoaren atzetik aurki daitezkeen arrasto afektiboak askotarikoak izan daitezke, baina denek arkitekturaren eta maitasunaren artean burututako erromantizismo bat agertzen dute.

Horregatik, arkitekto rolean etxe eta kaleen irudikapen erromantizatuak krisian jartzeak maitasun ideologia hegemonikoaren deseraikitze-lanean aritzea suposatzen du. Arkitekturatik ere bestelako maitasun ereduak praktikatu daitezkeelako.

Oharrak

1. *1000 m² de deseo. Arquitectura y sexualidad* erakusketa eta liburuan (CCCB, 2016), arkitekturako diseinuen eta sexu ulerkeren arteko erlazioak bikain azaleratzen dira.
2. Beatriz Colominak *Sexuality & Space* liburuan (Princeton Papers on Architecture, 1992) argitaraturiko artikulu bilduma aitzindaria izan zen, eta Jane Rendell, Barbara Penner eta Iain Borden-ek argitaraturiko *Gender Space Architecture* (Routledge, 2002) liburuko artikulu bildumak gaia zehaztu zuten.
3. Londresko Goldsmith Unibertsitatean, Eyal Weissman-ek gidaturiko *Forensic Architecture* ikerketa-lerroa sortu da, non arkitektura biolentzia-egoeretan epaiketarako froga-agiri gisa erabiltzen den.
4. Mari Luz Estebanek Mexikoko FES Iztacala fakultatean 2016ko urriaren 6an eskainitako 'Estudio antropológico y crítica feminista del amor' hitzaldian azaldu zituen kontzeptuak erabili dira.
5. Testuaren esanahiarekin lotura dutenak aipatzearen: Eva Illouz, *Why Love Hurts. A Sociological Explanation* (John Wiley & Sons, 2013) eta Brigitte Vasallo, *Pensamiento monógamo, terror poliamoroso* (La Oveja Negra, 2018).
6. Isaac Rosa idazlearen azken liburuak (*Feliz final*, Seix Barral, 2018) bikote maitasun-harreman baten desegitea hartzen du ardatz, gizartearen prekaritatearen eta maitasunaren arteko loturak aztergai hartuz.
7. Amaia Pérez Orozcoren *Subversión feminista de la economía* (Traficantes de Sueños, 2014) giltzarria da egitura patriarkalak eraikitako ekonomia ereduaren ulertzeko.
8. Paul B. Preciadok *Pornotopía. Arquitectura y sexualidad en «Playboy» durante la guerra fría* (Anagrama, 2010) liburuan aztertzen du *Playboy* aldizkariak 50eko hamarkadan klase ertaineko gizon heterosexual eta ezkongabearentzako apartamentua diseinatzeak suposatu zuen iraultza.